

La Muntanya Pelada i el *Park Güell*

Joan Bassegoda Nonell

Acadèmic supernumerari. President d'Amics de Gaudí

Resum

Una part de la denominada Muntanya Pelada, en el terme de Gràcia, fou adquirida l'any 1899 per Eusebi Güell i Bacigalupi, el qual immediatament encarregà al seu arquitecte, Antoni Gaudí, el projecte d'una ciutat jardí per a seixanta cases –que no havia de reeixir–, i la urbanització del conegut com a *Park Güell*. El treball començà el 1900 amb la troballa d'una cova plena de fòssils, d'un gran interès, que de seguida foren estudiats pels especialistes.

Del parc, generalment se sol visitar la sala hipòstila, els viaductes i el teatre, però no s'acostuma a arribar fins a la part alta, al Turó de les Tres Creus. El seu nom deriva del projecte de construir-hi un Calvari, en record del Gòlgota on va ser crucificat Jesucrist. Gaudí féu el projecte de les tres creus i de llur entorn. Destruïdes el juliol del 1936, hi foren reconstruïdes el 1941.

Abstract

The Muntanya Pelada (Bare Mountain) and Park Güell

Part of what is called the Muntanya Pelada (Bare Mountain), located in Barcelona's Gràcia district, was purchased by Eusebi Güell i Bacigalupi in 1899. Güell immediately commissioned his architect, Antoni Gaudí, to design a garden-city for 60 houses – which were ultimately never built – and the urbanisation known as Park Güell. Work got underway in 1900 with the discovery of a cave full of extraordinarily interesting fossils, which were soon studied by experts.

The most often-visited sites at the park are the hypostyle hall, the viaducts and the theatre, but many visitors never reach the upper part called El Turó de les Tres Creus (Three-Cross Hill). Its name comes from the plans to build a Calvary on it in memory of Golgotha, where Jesus Christ was crucified. Gaudí rendered the designs for the three crosses and their surroundings. Destroyed in July 1936, they were rebuilt in 1941.

Es tracta d'una petita elevació d'uns 200 metres a l'antic terme de Gràcia, en la qual al segle XVIII no hi havia altre assentament que algunes cases com Can Xirot, Can Toda i Can Larrard, aquesta darrera propietat d'una rica família d'origen francès enriquida amb el comerç i la banca. Joan de Larrard havia comprat al duc de Sessa un palau del carrer Ample. El 1802 Lady Elisabeth Holland visità la casa Larrard a la Muntanya Pelada.

El 1864 la família Morera construï a casa seva la capella de la Mare de Déu de la Salut i aquesta església donà nom al barri que va créixer al seu entorn. El 1873 en el plànol de Gràcia es pot veure la Muntanya Pelada amb la casa Larrard al bell mig. El 1875 començà una tímida urbanització a la zona de la font de Carbó, dessota la casa Larrard. Entre el 1874 i el 1881 es construï la carretera del Carmel, a la part de Llevant de la muntanya, però en altres plànols de 1885. solament hi figuren Can Larrard, Can Xirot i Can Toda.

El 1886 Antoni Larrard i Juez-Sarmiento, com a propietari de la zona, s'oposà a un projecte municipal d'urbanització. Després els Larrard van vendre la propietat a Salvador de Samà i de Torrents, marquès de Marianao i riquíssim “americano o indiano” d'origen vilanoví. Pels volts de 1890 el marquès decidí obrir uns carrers a la part baixa de la finca que batejà amb el noms de Milans (després Olot), Larrard, Marianao i Sant Josep de a Muntanya en honor, aquest darrer, al santuari esta-

blert en terrenys de Can Tusquets, a la Travessera de Dalt. La urbanització només estava iniciada i els carrers no foren oberts fins temps després. Un seguit de permisos d'obra entre el 1897 i el 1900 demostra que va ser aleshores quan es començà la urbanització real dels terrenys.

El 9 de juliol de 1899 el marquès de Marianao, gentilhome de cambra amb exercici de Sa Majestat, va vendre la part de dalt de la Muntanya Pelada a Eusebi Güell i Bacigalupi. Immediatament Güell encarregà al seu arquitecte Anton Gaudí el projecte d'una ciutat jardí per a seixanta cases en la finca tot just adquirida. Gaudí va comptar amb Josep Pardo i Casanovas i Josep Berdié i Pardo, oncle i nebot, contractistes, que havien treballat per al senyor Joan Güell i Ferrer, pare de don Eusebi, en la construcció de la desapareguda capella de Can Feliu a la Finca Güell de Les Corts de Sarrià. Els treballs s'iniciaren el juny de 1900 amb l'explanació del carrer de Sant Josep de la Muntanya, tancat per una imposant massa de roques. Pel desembre de 1900 el senyor Güell comunicà al paleontòleg mossèn Norbert Font i Sagué la troballa de gran nombre de fòssils a l'enderrocar una cova per explanar el carrer de Sant Josep de la Muntanya.

Mossèn Norbert ho participà al seu mestre, el canonge Jaume Almera, numerari de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts, corporació que presidí de 1906 a 1908, el qual li aconsellà personar-se a la cova i tractar de recollir el màxim de peces. El mateix mossèn Norbert ho explicà en diverses articles, la relació dels quals es pot consultar a la bibliografia final.

Digué que la cova no la va poder veure, car les barrinades de les obres d'explanació l'havien enrunada en gran part. Quan don Eusebi el cridà, va córrer al lloc però la cova ja no hi era, per bé que les restes fòssils havien estat apartades per ordre de Gaudí. Pogué determinar que es tractava d'una grandiosa cova o caverna plena de bretxa quaternaria en la qual, en el ciment d'unió dels diferents fragments de roca hi havia una gran quantitat d'ossos, molt esmicolats de grans mamífers. Com que calia continuar l'enderroc del que restava de la caverna, va recomanar a l'encarregat de l'obra i al treballadors que tinguessin cura de separar els blocs si hi veien ossos i visità freqüentment l'excaució per tal d'inspeccionar els treballs i separar les peces que apareixien entre bretxa i estalagmita. Gràcies a la diligència de mossèn Font i Sagué es pogueren dur al museu de Zoologia del Seminari Conciliar les caixes que contenien les peces que foren estudiades pel canonge Almera, per Artur Bofill i pel degà de la Facultat de Ciències de Lió, M. Depéret.

Els dos primers publicaren una Memòria a l'Acadèmia de Ciències el 1903 en la qual expliquen com a la part alta de la petita fondalada al Nord de Gràcia coneguda com la Font de Carbó, al practicar el rebaix per tal d'urbanitzar la vessant meridional de la zona, es descobrí una reduïda caverna. A mesura que avançaven els desmonts la caverna o cova aparegué amb totes les seves dimensions, inclinació i forma, cosa que provocà l'excitació del treballadors a la vista de la quantitat de fòssils que apareixien. Assabentat el senyor Güell de la troballa manà separar els blocs amb peces fòssils i avisà mossèn Norbert Font i Sagué.

La petita cova està situada en el confins del pla de Barcelona i de les edificacions del Nord del barri de la Salut de Gràcia, a uns 4 km. del mar i a 200 m. sobre el seu nivell en la part alta de la vessant costanera del turó anomenat la Muntanya Pelada, la qual forma part d'una petita serralada paral·lela a la contigua del Tibidabo a menys d'un km. al N.O. de la mateixa que es completa amb els puigs d'Horta, al N.E., de la Rovira, d'en Mora, d'en Montané i d'en Falcó, en la part intermèdia, i del Putxet i d'en Mina a l'extrem S.O., amb una longitud total de 3 km.

Diu Almera que aquesta petita serralada, voltada a les seves vessants per terreny quaternari travertínic argilós, es gairebé tota paleozoica i està formada per granit alterat, damunt del qual hi ha pissarres metamòrfiques micomaclíferes, inclinades vers el N.N.E. Damunt es troben pissarres ordovicienques, filadis argilosocalcaris amb forts i nombrosos plegaments. Més amunt, calcàries dolomítiques dislocades i calcàries compactes del devònic inferior, cobertes en alguns punts per formacions del carbonífer inferior. Totes aquests capes es troben deformades a causa dels moviments, un dels quals degué formar l'esquerda o clivella que, malgrat les reduïdes dimensions, té les característiques d'una autèntica caverna. Aquesta caverna, després de ser habitada per diferents mamífers, rèptils i mol·luscs va ser envaïda per succesius corrents d'aigua dolça, de moviment suau, tal com ho demostra el dipòsit de fang on no hi ha cap mostra de pedres, palets o còdols. Aquestes aigües duïen en suspensió el fang i estaven impregnades de calcaris, sals i òxids de ferro que contribuïren a formar la base del dipòsit, el qual es presenta lleugerament estalagmític carregat d'una substància argilosa-calcària molt ferruginosa. Cal creure que les restes d'animals que es troben en aquest dipòsit no foren portats de l'exterior per les aigües, ja que el corrent va ser lent, tal com mostra la matèria fangosa que les envolta i l'absència de pedretes que, forçosament, haguessin estat arrossegades juntament amb els ossos.

Per aquestes raons és lògic pensar que els animals als quals pertanyeren els ossos visqueren a la caverna i que, en vida o ja morts, foren atrapats per la invasió d'aigua fangosa. Invasió que no tingué lloc d'una sola vegada, sinó que es repetí a la vista de la distribució de les restes en el gruix dels estrats que els contenen. Les aigües degueren estar estancades algun temps, en forma de petita bassa i atesa la tranquil·litat del líquid, d'una part es dipositaren les matèries minerals acolorides que estaven en suspensió i, d'una altra part, degut a la evaporació es precipità el carbonat de calç, dissolt a l'aigua, en la forma cristal·lina pròpia de les estalagmites. La primera d'aquestes accions donà lloc a la referida capa roja travertínico-argilosa-ferruginosa i la segona, a una capa calcària superficial variable de 1 a 3 centímetres que es mostra molt diferent de l'anterior, per la seva estructura cristal·lina i la hialitat dels seus cristalls. Cobreix aquesta capa una altra molt prima d'aspecte arronyonat i de superfície granulosa.

Atesa la fauna continguda a la caverna, el dipòsit ha de correspondre a la primera fase de l'era quaternària, caracteritzada per la presència d'espècies de mamífers extingides com el *Rhinoceros Mercki*, el *Cervus elaphus* i altres, relació que el canonge Almera va especificar a la seva memòria acadèmica de 1903 amb els noms dels mamífers, rèptils i mol·luscs. Entre els primers, l'eriçó (*Eri-naceus*), lepòrids (*Lagomys*) i rèptils com tortugues (*Testudo*) i mol·luscs com l'*Helix* i altres.

Font i Sagué, ultra les visites d'inspecció, el 15 de gener de 1902 també acompanyà un grup de socis del Centre Excursionista de Catalunya, per tal de veure les obres del parc i el lloc de la caverna. Font i Sagué va publicar sis articles referits a la caverna i als fòssils.

Els estudis del canonge Almera foren revisats en alguns punts per mossèn J. Ramon Bataller i Calatayud, el qual localitzà una altra caverna al Park el 1920, pel professor J. F. Vilalta, el qual publicà certes esmenes a les opinions del canonge Almera i per Neus López Martínez, aquesta darrera en la seva tesi doctoral de 1977 intitulada *Resumen sistemático de los Lagomorpha del cuaternario en España*. Vilalta presentà la comunicació "Los mamíferos del cuaternario catalán" al II Simposi Prehistòric de Barcelona l'octubre de 1962. Hi ha també una publicació de la directora del Museu Martorell, Dra. Gómez Alba al respecte.

Els mamífers de la caverna del parc Güell es dipositaren al Seminari Conciliar juntament amb els blocs de ganga encara per estudiar. El juliol de 1936 les Joventuts Llibertàries s'apoderaren de les peces soltes amb idea de fer el seu propi museu i aleshores es perderen els blocs de magma. Després de 1939 mossèn Bataller i el Dr. Vilalta recolliren les peces i les transferiren al Museu Martorell del parc de la Ciutadella. Al seminari restaren solament peces repetides, tal com informà el Dr. Vilalta el març de 1986.

No hi notícia de restes humanes a la caverna, llevat d'una referència del professor Balil del 1964, en què explica com el Sr. Guillem de Guillén i García va enviar a l'Acadèmia de la Història a Madrid una destal de pedra polida que podria procedir de la caverna del parc Güell. Tot això fa referència a la caverna del carrer de Sant Josep de la Muntanya, però al parc Güell hi havia altres grutes, que no cavernes, d'origen ben diferent.

El turó de les Tres Creus s'anomenava Turó de les Menes i mena o mener es un lloc en què es troben minerals el que equival a dir mines o galeries d'excavació. El terreny de la Muntanya Pelada conté en diversos llocs força mineral de ferro aprofitat des dels temps antics, si més no des del segle XVII. Aquestes mines eren generalment a l'aire lliure en forma de baumes de les quals els minaires extreien el mineral i les abandonaven quan aquest desapareixia. Això no vol dir que en algunes grutes naturals no es trobés també mineral de ferro i que fos extret igualment.

L'arquitecte Salvador Sellés i Baró va redactar la memòria de l'excursió corporativa de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya a les obres del Park Güell el 4 de gener de 1903. Aquesta memòria es publicà a l'anuari corresponent i en un cert moment descriu com el excursionistes, guiats per Gaudí, en representació del Sr. Güell, vegeren entre el viaductes pròxims al teatre grec i en la parte intermèdia del turó, portells obagosos oberts en el terreny com si fossin caus excavats per algún ésser vivent dels temps troglodítics. A la llum d'algunes torxes seguiren amb passes cautes els laberíntics verals. Sellés es refereix a les coves en el mur a l'espatlla de la plaça del teatre grec, coves encara existents, en una de les quals hi ha instal·lat un bar mentre que a les altres recentment es trobà una gran quantitat de fragments de trencadís ceràmic i, anys enrere, algunes peces prefabricades del tipus medalló hexagonal de l'escala principal que ara es conserven a la Casa Museu.

En una d'aquestes coves, el 4 de gener de 1903, Gaudí, per gentilesa del Sr. Güell, obsequià al membres de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya amb pastissos, vins i cigars. Aquestes coves o grutes eren artificials i s'havien excavat per tal d'extreure'n pedra per a la construcció. A l'Anuari de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya de 1899 es menciona la venda de pedra de la Muntanya Pelada per a l'obra de *mamposteria* a 3,50 ptes./m³. i de la mateixa pedra amb incrustacions per a decoració de jardins a 7,00 ptes./m³. Julià Bardié i Pardo, nebot del contractiste inicial de les obres Josep Pardo i Casanovas, afirmà el 1963 que a dites coves hi trobaren fòssils de corall.

Les altres coves, situades a mitja alçada del Turó de les Menes poden ser algunes de les balmes dels minaires que foren tancades amb murs de mamposteria per tal d'assegurar-ne l'estabilitat. Una d'elles es va foradar el 20 de maig de 1995 i es pogué fotografiar els fons de la balma en què es pot veure el color rogenc del mineral. Ultra aquests petits esvorancs hi havia, i en part encara hi deu ser, una altra cova bastant gran situada dessota el turó. Tenia l'entrada per la part posterior del puig, vers el Nord, per mitjà d'una boca molt gran formada per un arc natural. Estava situada en un revolt del camí que seguia paral·lel al mur de tanca de la part de Vallcarca. Aquesta gruta sembla que tenia altres portes d'entrada i també una xemena de ventilació a la part alta. La cova era visitada per la

quitxalla i, en vista del risc d'accidents, el Servei de Parcs i Jardins decidí tapiar la porta principal, cosa que va fer-se sota la direcció de l'arquitecte Lluís Riudor i Carol cap al 1960. El mateix Riudor ho confirmà a l'autor d'aquest text en conversa telefònica el 28 de febrer de 1986. De fet s'havia canviat el traçat del camí, cosa que obligà a demolir una bona part del tram inicial de la cova. Després es tapià la nova entrada i mai més no s'ha reobert. El 1981 es va refer el mur al peu de l'entrada tapiada que restà coberta de bardissa. Aquesta és la cova que visitaren els arquitectes el 1903.

Els mesos de maig i juny de 1995 es feren una sèrie de visites als possibles accessos a les coves i es localitzà el que podria ser l'entrada tapiada el 1960. També es va fer una visita el primer d'agost, al carrer de Sant Josep de la Muntanya per tal de veure la secció del que havia estat la caverna dels fòssils. Hi participaren el Dr. Martí Vergés i Trias, gran coneixedor del parc i descendent del propietari de la casa Trias al mateix parc i el Dr. Enric Sunyer i Coma, paleontòleg i estudiós de les menes de la farga de Catalunya. El Dr. Sunyer manifestà que existia un plànol de la cova dels fòssils, que interiorment presentava dos pisos, que la cova era d'origen càrstic, molt gran i que en algunes balmes existents com a restes de la cova amb boques obertes cap al carrer de Sant Josep de la Muntanya, s'hi establiren algunes famílies d'indigents un cop acabada la guerra el 1939. Aquestes coves foren més tard tapiades per ordre de l'Ajuntament i es poden veure perfectament els murs de carreus de dites tanques. Es van fer fotografies dels diferents tipus de roques que hi havia a la caverna i dels tancaments de les coves i es localitzà després la seva situació en l'obra del parc i es comprovà com Gaudí va seleccionar els rocs per tal de situar-los a les obres de fàbrica d'acord amb les seves formes i colors. Precisament es pogué comprovar com Gaudí utilitzà trossos d'estalagmita per a fer els angles vius d'algunes de les formes verticals de suport del carrer damunt del porxo darrera de la casa Larrard. També es fotografiaren les restes d'un antic forn de tractament de mineral de ferro situat damunt del carrer de Sant Josep de la Muntanya i que Berdié grafia en el seu plànol del parc el 1901.

Des del punt de vista de l'autor d'aquest text, pel que fa a les coves caldria seguir l'exploració de la gruta dessota el turó de les tres Creus amb intenció de reobrir-la i permetre la visita a l'interior que s'hauria d'il·luminar i protegir amb una reixa per evitar visites incontrolades. En un article de la revista *Temple* del desembre del 1987 es feia esment de la possibilitat de reobrir la cova sota del turó per tal de situar-hi un pessebre permanent que assenyalaria el començament de la peregrinació de Crist per la terra, iniciada en la cova de Betlem i culminada en el turó del Gòlgota. La gruta completaria d'aquesta forma el sentit del Calvari construït al cim del turó de les Menes.

El Turó de les Tres Creus (fig. 1 i 2)

El *Park Güell* monument de la ciutat des de 1962, monument històric-artístic de caràcter nacional des del 1969 i Patrimoni de la Humanitat d'ençà de 1984, ha estat sempre molt visitat i admirat, no solament pels experts en arquitectura, urbanisme i jardineria sinó també per la canalla i les persones normals, alienes a les matèries tècniques o artístiques. Quan es construïa el *Park Güell* va provocar ja l'interès de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, la qual encarregà al soci Salvador Sellés i Baró la ponència per a la visita anual de la corporació el 1903.

Normalment els que visiten el Park solen admirar l'escala imperial de l'entrada al carrer d'Olot, la sala hipòstila, el teatre grec i els viaductes, mentre la pujada per tal d'admirar el turó de les Tres Creus no és tant freqüent per part dels visitants, car exigeix un xic més d'esforç a l'haver de salvar

el fort desnivell entre el carrer d'Olot i el cim del turó i també perquè l'entrada natural al camí que hi mena no és pel carrer d'Olot, sinó pel final del carrer de Sant Josep de la Muntanya.

Això ha fet que s'hagi donat més importància a la part pagana, o sigui, el pavellons d'entrada, la sala hipòstila i el teatre grec, paganisme relatiu si es té en compte la creu de quatre braços del pavelló de serveis a l'esquerra de la porta principal del Park, i es menystingui un xic el turó amb les creus situat en la part lateral del recinte i invisible des de les zones citades.

En el curs de la visita dels arquitectes a les obres del parc, el 4 de gener de 1903, el ponent Salvador Sellés i Baró, en arribar al cim del turó de les Menes, va llegir el text de la memòria sobre el parc, prèviament supervisada per Gaudí. La memòria conté l'explicació de les obres realitzades fins aquell moment, o sigui entre el juny de 1900 i el gener de 1903, i el que quedava per fer. La lectura va ser rebuda amb molts aplaudiments per part dels col·legues de Sellés.

Segons el perfils longitudinals que acompanyen el projecte del parc presentat a l'Ajuntament, el punt més alt designat amb la lletra "O", es troba a 182,30 metres sobre el nivell del mar. Per damunt d'aquesta cota hi ha la plataforma oval accessible per un camí que envolta el perímetre, on Gaudí pensava construir-hi una capella, "capelya" tal com diu el plànol, de forma lobulada com una flor de sis pètals inscrita en un cercle de trenta metres de diàmetre.

La planta d'aquesta capella recorda la de la cripta de l'església de la Colònia Güell a Santa Coloma de Cervelló, per bé que aquesta presenta set lòbuls en lloc de sis i mesura 35 x 25 metres.

El dibuix de la capella contingut en el plànol que dibuixà Bardié, al mateix temps que s'obrien els vials, es degué acabar el 1901 car una còpia del mateix serví per a la venda del terreny al Sr. Trias el 24 de juliol del 1902. Ara bé, l'any anterior Gaudí havia projectat una altra solució per al cim del turó de les Menes. J. F. Ràfols en el seu extraordinari llibre sobre Gaudí de 1929 publica una fotografia del dibuix que l'arquitecte va fer per a la creu que es volia aixecar en el turó S.O. del Park Güell.

La creu del dibuix mostra les insígnies de la Passió de Crist. De dalt a baix es poden veure una gran "J", monograma de Jesús, situat al muntant, i la corona d'espines a la intersecció amb el travesser. En els quatre angles de la intersecció es veuen els claus i en els extrems del travesser les lletres gregues alfa i omega de l'Apocalipsi i, dessota del monograma de Jesús, la llegenda "Al·leluia". Després, més avall, el flagell flanquejat per la llança de Llongí i la canya amb l'esponja i el fel.

Damunt del basament de dos graons hi ha el podi amb la data de 1901. A mitja alçada de la canya i de la llança hi ha una mena d'arandelles que inclouen la paraula "Amen". Com que Gaudí va dibuixar una figura humana al peu de la creu es pot tenir una idea de les mides, car el dibuix seria escala 1:10 si es suposa que la figura humana fa 1,75 m. La Creu tindria una alçada total des del sòl de 9,80 m. i el travesser una amplada de 3,80 m. Pel que sembla aquesta idea inicial va ser canviada, presumiblement pel Sr. Güell, per la capella al servei dels habitants de les seixanta cases que havien de formar la ciutat jardí. Es degué pensar que la capella de Ntra. Sra. de la Salut era un xic lluny i a més era de propietat privada. Després es va veure que la venda de solars no anava endavant i s'hagué d'abandonar la construcció de la capella. Ràfols creia que la solució de la capella era anterior a la de la creu, però el cert és que en el lloc d'una o altra s'aixecà el Calvari que, refet, ha arribat fins avui.

En aquest punt convé donar unes explicacions sobre el possible significat del Calvari que Güell i Gaudí volien aixecar al punt més alt del parc.

La paraula calvari és la traducció literal de “Gòlgota”, que en arameu vol dir calba o part del cap on no hi ha cabell, el mateix que “Gulgoleth” en hebreu. El “Calvariae locus”, o “Calvariae mons” es refereix a un turó immediat a la porta d’Efraïm, al Nord de Jerusalem, on es crucificaven els reus de pena de mort.

Aquest turó, on va ser crucificat Jesucrist, i que es troba citat en els quatre Evangelis (Mt. 27,33; Mc. 15,22; Lc. 23,33; Jn. 19,17-20), no tenia cap mena de vegetació i això fa que la paraula Calvari o Gòlgota es pugui traduir com a Muntanya Pelada. La tradició diu que en aquest lloc s’hi trobà el crani d’Adam i també que calvari podria venir del nombre de calaveres que hi havia en el lloc procedents dels cadàvers dels executats. De fet era una turó sense cap mena de vegetació i, per tant, una muntanya pelada.

Els cristians hi acudien en peregrinació i tal cosa provocà que l’emperador Adrià, a mitjan segle II, hi fes construir un temple dedicat a Venus i Apol·lo. El 326 l’emperadriu Helena visità Jerusalem, va trobar la Santa Creu i edificà l’església del Sant Sepulcre en el Mont Calvari, tal com descriu Jacobus de Voragine a la Llegendà Àurea. El 614 Cosroes II, rei de Pèrsia, ocupà Jerusalem i s’endugué la Santa Creu però el 628 Heracli, emperador d’Orient, la recuperà i tornà a l’església del Sant Sepulcre. A mitjan segle VII els àrabs conqueriren la ciutat però permeteren el culte dels cristians. El 1008 el califa Hakem destruï l’església, que no va ser reconstruïda fins al 1014 per l’emperador Constantí Monòmac. En el segle XII Saladí expulsà els cristians, els quals, a mitjan segle XIII, retornaren a la ciutat i reconstruïren l’església del Sant Sepulcre amb una gran cúpula damunt del lloc de la Crucifixió. Aquesta església de planta circular va ser reproduïda en molts llocs, especialment per l’orde del Templers com al Temple de Londres, al Sant Sepulcre de Cambridge o a la Vera Creu de Segòvia. El 12 d’octubre de 1808 un gran incendi destruï l’església i arruinà la cúpula, la qual però va ser reconstruïda amb fidelitat. A la Bodleian Library de la Universitat d’Oxford hi ha una maqueta de l’església del Sant Sepulcre abans de l’incendi.

Sembla lògic pensar que al fer una urbanització a la Muntanya Pelada de Gràcia es pensés en el Calvari, Gòlgota o Muntanya Pelada de Jerusalem, fet que semblen demostrar els projectes de Gaudí per al turó dominant la urbanització.

En primer lloc, la creu dibuixada per Gaudí el 1901 amb les insígnies de la Passió, que la tradició diu que va trobar Santa Helena. Tot seguit la “Capelya” de planta concentrada esbossada per Gaudí en el plànol de conjunt del 1902. Aquesta capella, de planta lobulada que podia inscriure’s en un cercle, devia inspirar-se en l’església del Sant Sepulcre de Jerusalem.

Quan finalment es decidí per una solució menys costosa Gaudí va projectar un Calvari, un Gòlgota, al turó de les Menes que es conegué des d’aquell moment com Turó de les Tres Creus. D’aquesta manera la Muntanya Pelada adquiria un sentit cristià per similitud amb el Gòlgota i la col·locació de les tres creus damunt un pedestal de pedra sense tallar, en forma de talaïot o nurag dels temps megalítics.

El Sant Sepulcre està edificat damunt d’unes coves que tenen el seu paral·lel en les menes o grutes del turó de les Tres Creus i per tal d’accedir al lloc de la Santa Creu a Jerusalem cal pujar divuit graons, els mateixos que tenen les escales que permeten arribar al Calvari del *Park Güell*. D’aquesta manera la Muntanya Pelada o Muntanya del Calvari feia part del conjunt de noms bíblics que es troben a Barcelona com la Vall d’Hebron, el Carmel, Natzaret, el Tibidabo o el torrent de Betlem. Molts d’aquests noms foren posats pels frares jeronis del monestir de la Vall d’Hebron a Horta. Pre-

Fig. 1. El Turó de les Tres Creus. Fotografia: Ubaldo Iranzo (1909).

cisament el límit occidental de l'antic territori d'Horta es troba al mur de tanca del *Park Güell*.

És molt possible que la fotografia que publicà Ràfols a la pàgina 200 del seu llibre de 1929 d'una maqueta polifuncional per a la construcció d'un temple, treball previ del que va muntar per a la capella de la Colònia Güell, estigués destinat al estudis previs de la capella del Turó de les Menes. En aquest cas podria ser que la idea de la capella fos anterior al 1901 i, per tant, prèvia al projecte de les Tres Creus.

Aparentment, el model publicat per Ràfols amb el polígons funiculars determinats, no per sacs de lona farcits de perdigons com a la maqueta de la Colònia Güell, sinó per cadenes metàl·liques, presenta sis formes lobulades que podrien correspondre al projecte de la capella del parc. Jan Molema va comentar per primera vegada aquesta possibilitat amb Jos Tomlow que ho va publicar en el seu llibre *Das Modell* (Stuttgart, 1989, pàg. 222-227).

El Calvari

Els excursionistes del 4 de gener del 1903, 42 en total, anaren finalment dalt del turó de les Menes, lloc destinat a la capella o casa de Déu on Sellés i Baró llegí el seu treball, publicat després a l'*Anuari de l'Associació d'Arquitectes* i comentat el 14 de gener per Bonaventura Bassegoda i Amigó al *Diario de Barcelona*. Aquest autor diu que a la part més elevada, en un turó situat a la dreta o

Fig. 2. La ciutat des del Turó de les Tres Creus. Fotografia: Ubaldo Iranzo (1909).

sigui a l'Oest, anomenat Turó de les Menes, amb vistes al Tibidabo i Sant Pere Màrtir, s'aixecarà la capella la qual protegirà, dominant-la, tota la colònia.

Mentrestant Güell havia encarregat a Gaudí el projecte de la casa de mostra. Gaudí el va fer, però Güell canvià d'idea i aleshores Pardo i Berdié decidiren fer-lo pel seu compte amb plànols de Francesc Berenguer, signats Gaudí. La casa es construï entre 1903 i 1904 i com al llarg de dos anys no hi hagué cap comprador, l'adquirí Gaudí el qual, amb el seu pare i la neboda Rosa, s'hi traslladà a viure. La casa del senyor Trias, única construïda en un terreny venut de la urbanització, es va fer entre 1903 i 1906. El canvi de parer de Güell es degué al fet evident que la urbanització no aniria endavant per falta de compradors dels terrenys. Aleshores es decidí la construcció del Calvari en lloc de la capella. Aquest Calvari estava llest quan Güell i Gaudí anaren a viure al parc. Güell a l'antiga casa Larrard arranjada per Gaudí i Gaudí a la casa de mostra.

En una foto de Jardí del 1905 es pot veure el Calvari enllestit així com els camins que hi condueixen, mentre encara no s'ha iniciat la part davantera de la sala hipòstila. Quan Gaudí comprà la casa de mostra i hi anà a viure va fer certes reformes, entre elles un pas en diagonal entre el menjador i la saleta on hi ha una cristallera des de la que es pot contemplar el Turó del Calvari, que Gaudí volia tenir sempre a la vista.

El turó acaba en una terrassa plana. Era un lloc visitat com ho demostra una notícia publicada a *La Vanguardia* sobre un cursa i festival al *Park Güell* a benefici de l'Empar de Santa Llúcia, el primer de maig de 1908. La cursa s'inicià a l'entrada del parc, al carrer Olot, i acabà dalt del Turó de les Tres Creus.

La plataforma o terrassa presenta formes corbes irregulars i està aixecada uns quatre metres sobre el nivell del camí. Està envoltada per un mur de contenció de *mamposteria* el qual presenta una mena d'absis orientat exactament a Llevant.

Damunt d'aquesta terrassa s'aixeca la construcció de pedra en sec que en planta presenta una forma de catenària, seguida d'altres quatre catenàries inscrites, voltades de tres trams d'escala a cada banda amb dos replans que presenten formes corbes convexes. Per tal de pujar al nivell del primer tram d'escala s'han de salvar sis graons perpendiculars a l'eix de les catenàries. A la part de darrera de la línia recta en què recolzen les catenàries, s'aixequen uns murs amb cinc graons de formes ondulades. Els divuit graons simbòlics permeten arribar a la plataforma superior on hi ha les tres creus. Les dues creus petites fan 1,50 m. i recolzen directament damunt de la plataforma. Estan alineades amb l'eix de les catenàries. La que es troba primer en pujar l'escala, té forma de creu llatina i l'oposada es forma amb un muntant i un triangle al damunt.

La creu central, situada ortogonalment a les altres dues, presenta un basament de *mamposteria* de 3 x 1,5 m. amb una alçada decreixent de 50 cm. Damunt hi ha un sòcol massís de 40 cm. d'alçada i mides en planta de 1,70 x 1,30. Damunt hi ha una peça troncocònica de 30 cm. d'alçada, el peu de la creu de 0,30 i la creu de 2 metres d'alçada amb el travesser a 1,30 del peu de la creu. Les creus són de pedra amb superfícies poc polides. A la part baixa hi ha una mena de bancs i a tres nivells diferents apareixen pedres que volen sobre el parament.

Les tres creus foren destruïdes el juliol del 1936 i no va ser fins al 1940 quan es reconstruïren, per bé que no amb les formes exactes, car són molt poques les fotografies anteriors al 1939 que es conserven d'aquesta part alta del parc. Afortunadament a l'Arxiu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi n'hi ha una sèrie bastant extensa del *Park Güell* que permet restituir l'aspecte original. L'agost del 1985 el doctor arquitecte japonès Hiroya Tanaka va fer un concenció plànol de planta i alçat del Turó de les Tres Creus, la fidelitat del qual permetrà refer l'aspecte original del Calvari.

En un informe municipal d'abril de 1941 es fa constar que, entre el 26 de gener de 1939 i el mateix dia de 1941, es tornaren a posar les creus del turó superior, la del pavelló de serveis a l'entrada del carrer Olot, i s'havien arranjat l'escala, els murs, els camins i plantat dues mil coníferes i altres arbres. Aquesta plantació excepcional es va fer perquè de 1936 a 1939, durant la guerra, es talaren gairebé tots els arbres del parc per a fer llenya.

En un avantprojecte encarregat per l'Ajuntament el 23 de juny de 1994, ultra la refacció de les creus per a tornar a l'aspecte original, estava previst substituir els bancs moderns i els contenidors d'escombraries per peces més adients amb l'ambient del Park. També caldria situar rètols per tal d'advertir del perill d'enfilar-se fins a les tres creus, car les escales no tenen baranes, el mateix que passa amb la plataforma damunt la qual s'aixeca la construcció gaudiniana. Pel que fa a la plantació no cal preocupar-se'n en l'entorn immediat perquè es tracta del Calvari, Gòlgota o Muntanya Pelada i ha de fer honor al seu nom. També seria precís reordenar les petites terrasses i escales situades damunt de la cova a la part de darrera del turó per tal que presentin formes corbes adaptades als diferents nivells, en lloc dels angles rectes que no s'adiuen amb el conjunt de les vies del parc.

Una suggerència interessant seria la de considerar l'origen de les terrasses i escales entorn del turó en el camí damunt del viaducte darrera de la casa Larrard i acabar-lo just al peu del turó. Al llarg

d'aquest camí i dels giravolts de les terreces es pensava que espodrien situar catorze pedres grava-des amb una creu grega o de consagració, com a símbol de les catorze estacions del Via Crucis. Les nou primeres estacions, I. Jesús davant Pilat, II. Carrega la Creu, III. Primera caiguda, IV. Encon-tre amb Maria, V. El Cireneu, VI. Assotat i escarnit, VII. Segona caiguda, VIII. Les santes dones i IX. Tercera caiguda, estarien representades per unes fites de pedra amb la creu esculpida en baix relleu en els punts d'encontre del camí amb altres camins i drecceres i a les terraces abans d'arribar al peu del turó. L'estació X. Desposseït de les vestidures, estaria al peu del turó. Les estacions, XI. Clavat a la creu, XII. La Mort, XIII. La Pietat i XIV. L'Enterrament, haurien de ser en el Turó de les Tres Creus, car els quatre fets ocorregueren dalt del Gòlgota que és, ensems, el Sant Sepulcre. Aquesta no es va fer mai realitat.

En un estudi de Josep Maria Garrut, de primer d'abril de 1947, s'expliquen els Calvaris que es feien a Barcelona amb figures de pessebre d'ençà del segle XVIII i es muntaven per la Setmana Santa. L'interessant text de Garrut es publicà en el volum VII de *Barcelona, divulgación històrica* (Ed. Aymà, 1949, pàg. 206-210).

Coneixent l'interès que tingué sempre Gaudí per a fixar les seves obres en el lloc on les construïa per mitjà de símbols religiosos o profans, res té de particular que volgués aprofitar el nom de Mun-tanya Pelada per a simbolitzar-hi el Calvari, com també cregué que a través del parc Güell discor-ria l'iter romà que unia Barcino (Barcelona) amb Castrum Octavianum (Sant Cugat del Vallès), pel que sortí de Barcelona Sant Sever i va fer el miracle de la favera. A la Finca Güell, ultra el simbo-lisme mitològic del jardí de les Hespèrides, Gaudí va creure que la joveneta sarrianenca Eulàlia tra- vessà aquell terreny quan es dirigí a Barcelona, on va ser martiritzada pel pretor Dacià, hipòtesi basada en el fet que el camí vell de Sarrià discorria per aquells indrets. Altres símbols, en aquest cas reials de la corona d'Aragó, es troben a Bellesguard, i de religiosos a les cases Calvet, Batlló i Milà. Era una poètica, i a vegades mística, manera de lligar l'obra arquitectònica amb la toponímia i la història.

Bibliografia

- Ajuntament de Barcelona. Parcs i Jardins, *El Parc Güell*. Barcelona, 1986.
- ALMERA COMAS, J., *El plioceno en la villa de Gracia. Crónica Científica*. Barcelona, 1879.
- ALMERA COMAS, J., *De Montjuich al Papiol a través de las épocas geológicas*. Discurso de ingreso en la Real Academia de Ciencias y Artes. Barcelona, 1880.
- ALMERA COMAS, J., *Compte rendu de la réunion extraordinaire de la Société géologique française a Barcelone*. Barcelona, 1898.
- ALMERA COMAS, J. y Bofill, A., "Consideraciones sobre los restos fósiles cuaternarios de la caverna de Gracia". *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes*, Segunda época, vol. 4º, núm. 33, Barcelona, juliol de 1903.
- Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, Barcelona, 1899, pàg. 371.
- BALIL, A., *Colonia Julia Augusta Paterna Faventia Barcelona*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1964, pàg. 22-24.
- BARDIER PARDO, J., "Gaudí y el Park Güell", *Destino*, Barcelona, 28 de gener del 1961, pàg. 11.
- BARDIER PARDO, J. *Notas manuscritas sobre el Park Güell (1961)*. Arxiu d'Amics de Gaudí.
- BASSEGODA AMIGÓ, B., "Cuestiones artísticas. El parque Güell", *Diario de Barcelona*, Barcelona, 14 de gener del 1903.
- BASSEGODA NONELL, J., "Los Jardines de Gaudí", *Parques y Jardines*, 11 y 12, Barcelona, gener i febrer de 1974.
- Gaudí. Vida y Arquitectura*, Seix y Barral, Barcelona, 1977.
- "La cerámica en la arquitectura de Gaudí", *Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de Santa Isabel de Hungría*, Sevilla, 1978.

- Las obras completas de Gaudí, Rikuyo-Sha, Tokio, 1978, vol. I, pàg. 337-367 i vol. II, pàg. 144-161.
- Jardines de Gaudí*, Coloquio de I.C.O.M.O.S. sobre jardines históricos, Barcelona, 22-25 d'octubre del 1979.
- "Otros aspectos constructivos de la obra de Gaudí", *CAU*, 70, Barcelona, març del 1981, pàg. 63-65.
- Gaudí*, Biblioteca Salvat de grandes biografías, 60, Barcelona, 1985, pàg. 94-107.
- "Nadal gaudinià", *Temple*, Barcelona, novembre-desembre de 1987.
- El gran Gaudí*, Ed. AUSA. Sabadell, 1989, pàg. 387-425.
- Gaudí*, Ed. Salvat, Barcelona, 1991, pàg. 88-97.
- Aproximación a Gaudí*, Editorial Doce Calles, Aranjuez, 1992.
- Gaudí*, Grandes biografías, núm. 36, Ed. Salvat. Barcelona, agost de 1995.
- Los jardines de Gaudí*, Ediciones U.P.C., Barcelona, 2001.
- La metáfora de los jardines de Gaudí*, Acta del Curso de verano de la Universidad Complutense, El Escorial, agost de 1995.
- Gaudí. Alle werke*, Triangle postals, Sant Lluís, Menorca, 2008.
- BERGÓS MASSÓ, J., *Gaudí, l'home i l'obra*, Ariel, Barcelona, 1954, pàg. 102-106 i 170.
- BONET GARÍ, LL., *L'Obra arquitectònica de Gaudí. La Ciutat i la Casa*, any III, núm. 6, Barcelona, 1927, pàg. 3-15.
- CARRERAS CANDI, F., *Geografía General de Catalunya*, Vol. I, Catalunya I. Geologia per Norbert Font i Sagué. Ed. Martín. Barcelona, 1915, pàg. 131-135.
- CARRERAS CANDI, F., *Geografía General de Catalunya. La ciutat de Barcelona*, Ed. Martín, Barcelona, s.a. (1916), pàg. 990, 1991.
- CASANELLES, E., *El Parque Güell*, Destino. Barcelona, 24 de desembre de 1960.
- DANÉS TORRAS, J., "La Muntanya Pelada de Barcelona", *El Matí*, Barcelona, 14 de novembre de 1931.
- FONT I SAGUÉ, N., "Catàleg espeleològic de Catalunya", *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, Any VII, n° 24-35. Barcelona, gener-desembre de 1897.
- FONT I SAGUÉ, N., "Troballa geològica. Cova del parch Güell", *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, Any I, núm. 2. Barcelona, febrer de 1901.
- FONT I SAGUÉ, N., "Troballa geològica", *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, Any XI, n° 75. Barcelona, abril de 1901, pàg. 124-125.
- FONT I SAGUÉ, N., "Cueva con brecha" en Gracia, *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*, Vol. I. Madrid, 1901, pàg. 363.
- FONT I SAGUÉ, N., "La caverna del Park Güell", *Revista de la Cámara Mutua de la Propiedad*, núm. 14. Barcelona, setembre de 1904, pàg. 99-100.
- FONT I SAGUÉ, N., "La caverna del Parch Güell", *La Veu de Catalunya*, Barcelona, 14 de gener de 1903.
- GARRUT ROMÀ, J.M., *Génesis del Park Güell*, Barcelona, 1971.
- LLOPIS, A., *Gaudí en la villa de Gracia. Album histórico y gráfico de Gracia*, Barcelona, 1950.
- MARTINELL BRUNET, C., *Gaudí. Su vida. Su teoría. Su obra*, Colegio de Arquitectos, Barcelona, 1967, pàg. 90-92, 180-181, 190-191 y 359-385.
- MATAMALA FLOTATS, J., *Gaudí. Mi itinerario con el arquitecto inèdit* (1960). Arxiu Càtedra Gaudí.
- PANE CANTALAMESSA, R., *Antoni Gaudí*, Edizioni de Comunità, Milà, 1964 i 1983, pàg. 159.
- RÀFOLS, J. F. *Gaudí*, Ed. Canosa, Barcelona, 1929, pàg. 112 i 142.
- RUBIÓ I TUDURÍ, N. M., "El parque Güell, espacio de la ciudad", *Barcelona Atracción*, Barcelona, agost de 1926.
- SELLÉS Y BARÓ, S., "El Parque Güell", *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, Barcelona, 1903, pàg. 44-67. (ressenya de l'excursió a *El Noticiero Universal*, Barcelona, 5 de gener de 1903).
- THARRATS VIDAL, J. J., *El parque Güell*, Revista, Barcelona, 25 de febrer de 1953.
- TORII, T., *El mundo enigmático de Gaudí*, Instituto de España, Madrid, 1983, pàg. 248-24.
- VILALTA, J.F., Los mamíferos del cuaternario catalán. II Symposium de Prehistoria Peninsular, Barcelona, 8-11 d'octubre de 1962, pàg. 13-23.